

QO‘QON JADIDLARI

Qo‘qon davlat universiteti
Gumanitar va tillar fakulteti tarix yo‘nalishi
2-bosqich talabasi Haydaraliyev Xushnud Muso-zoda
xushnudbekhaydaraliyev611@gmail.com
+998937070611

Аннотация: В данной статье рассматривается деятельность кокандских джадидов, их роль в развитии просвещения, культуры и общественно-политической жизни Ферганы в начале XX века. Освещаются основные направления реформаторской деятельности джадидов, их вклад в создание новых школ, распространение печати и формирование национального самосознания. Особое внимание уделено идеям модернизации, которые кокандские джадиды стремились внедрить в общество, соединяя традиционные ценности с современными тенденциями.

Ключевые слова: Кокандские джадиды, просвещение, реформы, Фергана, модернизация, национальное самосознание.

Annotation: This article examines the activities of the Kokand Jadids and their role in the development of education, culture, and socio-political life in the Ferghana region at the beginning of the 20th century. It highlights the main directions of the Jadid reform movement, their contribution to the establishment of new schools, the spread of print media, and the formation of national consciousness. Special attention is given to the modernization ideas that the Kokand Jadids sought to introduce by combining traditional values with modern trends.

Keywords: Kokand Jadids, enlightenment, reforms, Ferghana, modernization, national consciousness.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qo‘qon jadidlarining faoliyati, ularning XX asr boshlarida Farg‘ona viloyatida ma‘rifat, madaniyat va ijtimoiy-siyosiy hayot rivojida tutgan o‘rni tahlil etilgan. Jadidlar islohotchilik harakatining asosiy yo‘nalishlari, yangi maktablar tashkil etish, matbuotni rivojlantirish va milliy ongni shakllantirishdagi hissasi yoritilgan. Shuningdek, Qo‘qon jadidlari jamiyatga an‘anaviy qadriyatlarni zamonaviy tendensiyalar bilan uyg‘unlashtirgan holda modernizatsiya g‘oyalari singdirishga intilganliklari ta‘kidlangan.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon jadidlari, ma‘rifat, islohotlar, Farg‘ona, modernizatsiya, milliy ong.

Kirish. XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida Turkiston jamiyatida chuqur siyosiy va madaniy o‘zgarishlar yuz bera boshladi. Bu davrda jamiyatning turli
(8th international scientific and practical conference)

qatlamlari, jumladan, ziyolilar, savdogarlar va oddiy xalq orasida eski an'analarga qarshi norozilik kuchayib, yangi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar boshlanib bordi. Siyosiy o'zgarishlar Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati ta'sirida, mahalliy hokimiyat tuzumlarining zaiflashishi va xalqaro munosabatlarning murakkablashuvi bilan bog'liq edi. Madaniy jihatdan esa, islomiy ta'lim tizimining qoloqligi, G'arb ta'sirining kirib kelishi va milliy o'zlikni saqlash masalalari dolzarb bo'lib qoldi. Bu davr xalqning ma'rifat va taraqqiyot sari intilishi, yangi fikr va g'oyalarni izlash davri edi. Xalqning bu intilishi turli shakllarda namoyon bo'ldi: gazeta va kitoblar orqali yangi g'oyalarning tarqalishi, chet el ta'limi va sayohatlarining ta'siri, shuningdek, ijtimoiy muammolarni muhokama qilish uchun yashirin yig'inlar o'tkazish. Ana shunday sharoitda jadidchilik harakati vujudga keldi. Jadidchilik harakati dastlab ta'lim islohotlaridan boshlanib, keyinchalik siyosiy va ijtimoiy masalalarga o'tdi, uning asosiy maqsadi milliy uyg'onish va zamonaviy dunyoga moslashish edi. Jadidlar millatning uyg'onishini, zamonaviy ilm-fan asosida taraqqiy etishini o'z oldilariga maqsad qilib qo'yidilar. Ular bu maqsadga erishish uchun usuli jadid maktablarini tashkil etish, yangi adabiyot va matbuotni rivojlantirish, shuningdek, milliy teatr va san'atni qo'llab-quvvatlash yo'llarini izladilar [2]. Qo'qon shahri esa bu harakatning yirik markazlaridan biri sifatida shakllandi. Qo'qonning bu rolda shakllanishi uning tarixiy savdo va madaniy markaz sifatidagi mavqeiga, ziyolilarning faolligiga va Farg'ona vodiysidagi ijtimoiy harakatlarning kuchayishiga bog'liq bo'lib, shahar jadidchilik g'oyalarning tarqalishida muhim rol o'ynadi [4].

Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar, chunki bu davrda Turkiston jamiyatining eng katta muammosi ta'lim tizimining qoloqligi edi. Eski usul maktablari, ya'ni madrasalar va maktablar faqat diniy fanlarga asoslangan bo'lib, bolalarni zamonaviy dunyoga tayyorlay olmas edi. Jadidlar bu tizimni tubdan isloh qilishni taklif etdilar, chunki ular Rossiya imperiyasining ta'siri ostida bo'lgan Turkistonda G'arbiy Yevropa va Osiyo mamlakatlarining taraqqiyotini kuzatib, mahalliy xalqning orqada qolayotganini tushunib yetdilar. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu yangi usul maktablarida o'qitish rus, tatar va turk ziyolilarining tajribasiga asoslanib, fonetika usuli orqali savod chiqarish, kitob o'qish va yozishni osonlashtirishni nazarda tutardi. Masalan, jadidlar o'quv jarayonida stol-stullar, doska va vizual qurollardan foydalanishni joriy etdilar, bu esa eski maktablarda yerda o'tirib, og'zaki takrorlash bilan cheklangan ta'limdan tubdan farq qilardi. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Yangicha fikrlash deganda, jadidlar nafaqat ilm olishni, balki tanqidiy tafakkurni, ijtimoiy muammolarni muhokama qilishni va milliy masalalarni hal etishda faollikni nazarda tutdilar. Qo'qonda bu harakat 1900-yillarning boshlarida kuchayib, shahar ziyolilari o'z uylarida yashirin darslar o'tkazib, keyinchalik ochiq maktablar

(8th international scientific and practical conference)

ochishga o'tdilar. Bu targ'ibot gazeta va kitoblar orqali ham olib borildi, masalan, Behbudiy kabi rahbarlarning maqolalari orqali xalqni ma'rifatning foydalari haqida ishontirdilar [3].

Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar, lekin bu faoliyat tez orada ijtimoiy va madaniy sohalarga ham yoyildi. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu zarurlikni jadidlar Rossiya imperiyasining Turkistondagi mustamlakachilik siyosati kontekstida ko'rdilar, chunki rus maktablari mahalliy bolalarni o'z madaniyatidan uzoqlashtirayotgan edi. Shuning uchun ular milliy maktablarni ochib, o'zbek tilida dars berishni boshladilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Zamon bilan hamnafas bo'lish uchun jadidlar Yevropa fanlarini o'rganishni, masalan, texnologiya va iqtisodiyotni targ'ib qildilar, bu esa savdo va hunarmandchilikni rivojlantirishga yordam berdi [9]. Qo'qonning savdo markazi sifatidagi mavqei bu g'oyalarni tez tarqatishga yordam berdi, chunki savdogarlar chet ellardan kitob va gazetalarni olib kelib, jadidlar bilan hamkorlik qildilar.

Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Mahmudxo'ja Behbudiy Qo'qon jadidlarining rahbarlaridan biri bo'lib, u 1913-yilda "Samarqand" gazetasini chiqarib, ma'rifat g'oyalarini tarqatdi va keyinchalik Qo'qonda teatr tashkil etdi. Hamza Hakimzoda Niyoziy shoir va dramaturg sifatida milliy adabiyotni rivojlantirdi, uning "Zaharli hayot" kabi asarlari ijtimoiy muammolarni fosh etdi. Abdurauf Fitrat esa Buhoroda boshlangan harakatni Qo'qonga olib keldi va falsafiy asarlari bilan milliy ongini uyg'otdi. Munavvarqori Abdurashidxonov esa ta'lim islohotchisi bo'lib, maktablar ochib, darsliklar yozdi. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Asarlari orqali ular ayollar huquqlari, oilaviy munosabatlar va iqtisodiy mustaqillik masalalarini ko'tardilar. Qo'qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o'quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o'rgatila boshlandi. Bu maktablarning biri 1905-yilda ochilgan "Rus-tuzem" maktabi bo'lib, unda 50 dan ortiq o'quvchi ta'lim oldi. Matematika darslari arifmetika va algebra asoslarini, geografiya Turkiston va dunyo xaritalarini, tarix esa milliy o'tmishni o'rgatdi. Tabiiyot fanlari esa fizika va biologiyani qamrab, tajribalar o'tkazishni o'z ichiga oldi [2].

Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar, ularning har biri o'ziga ularning har biri o'ziga xos yondashuvga ega edi. Behbudiy siyosiy faoliyat bilan shug'ullangan bo'lsa, Hamza san'at orqali, Fitrat nazariy asarlar bilan ta'sir qildi. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali

(8th international scientific and practical conference)

xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Sahna asarlari, masalan, teatr tomoshalari orqali oddiy xalqqa yetib bordi, chunki teatr yangi madaniy shakl edi. Qo‘qonda och Bio maktablar orqali o‘quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o‘rgatila boshlandi. Bu fanlar o‘zbek tilida o‘qitilib, milliy adabiyot bilan uyg‘unlashtirildi, masalan, Alisher Navoiy asarlari bilan birga zamonaviy adabiyot o‘qitildi [1].

Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarida nafaqat ta‘lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e‘tibor qaratdilar. Jamiyatni yangilash deganda ular ayollar ta‘limi, gigiena qoidalari va iqtisodiy islohotlarni nazarda tutdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma‘rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta‘kidlashdi. Orqada qolish sabablari sifatida islomning noto‘g‘ri talqin qilinishi, feodal tuzum va imperiya bosimini ko‘rsatdilar. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o‘zlikni anglash g‘oyalarini ilgari surdilar. Ijtimoiy adolat ayollar va kambag‘allarning huquqlarini himoya qilishni, tenglik esa sinfiy farqlarni yo‘qotishni, mustaqillik milliy hukumatni nazarda tutdi. Qo‘qonda bu g‘oyalar yig‘inlar va nashrlar orqali tarqaldi, masalan, 1910-yillarda “Shuhrat” va boshqa gazetalarda chop etildi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarida nafaqat ta‘lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e‘tibor qaratdilar, bu esa 1917-yilgi inqilobiy jarayonlarga zamin yaratdi. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma‘rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta‘kidlashdi. Tahlillar Fitratning “Munozara” asarida aks etgan bo‘lib, unda eski va yangi ta‘lim solishtirilgan. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o‘zlikni anglash g‘oyalarini ilgari surdilar. Milliy o‘zlikni anglash til va madaniyatni saqlash orqali amalga oshirildi, masalan, o‘zbek tilida nashrlar chiqarish [5].

Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o‘shishiga, milliy uyg‘onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Siyosiy ong 1905-yilgi Rossiya inqilobidan keyin kuchaydi, jadidlar Duma saylovlarida ishtirok etdilar. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Bu maqsad Qo‘qon Muxtoriyatining tashkil etilishiga (1917) olib keldi, u yerda jadidlar hukumatda yetakchi rol o‘ynadilar. Jaholatdan chiqarish uchun kutubxonalar va o‘quv klublari tashkil etildi. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o‘shishiga, milliy uyg‘onish jarayonining kuchayishiga olib keldi, bu esa Turkistonning boshqa shaharlariga ta‘sir qildi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Mustaqil fikrlash tanqidiy maqolalar va munozaralar orqali rivojlandi, zamonaviy bilim esa xorijiy sayohatlar va kitoblar bilan ta‘minlandi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarini asosan ma‘rifiy sohada boshladilar va bu ularning asosiy merosi bo‘ldi. Ular eski usuldagi ta‘lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga

(8th international scientific and practical conference)

dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Qo'qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o'quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o'rgatila boshlandi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarida nafaqat ta'lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e'tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma'rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta'kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o'sishiga, milliy uyg'onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Bu faoliyatning batafsil tahlili shuni ko'rsatadiki, Qo'qon jadidlari nafaqat mahalliy, balki butun Turkiston miqyosida ta'sir ko'rsatdilar. Masalan, Behbudiy 1914-yilda Qo'qonda "Ayina" jurnalini chiqarib, ayollar masalalarini ko'tardi. Hamza esa maktab teatrlari orqali yoshlarni tarbiyaladi. Fitratning "Hind sayohati" asari esa Sharq va G'arbni solishtirib, islohot zarurligini ko'rsatdi. Maktablarda o'qitilgan fanlar o'quvchilarga dunyoqarashni kengaytirdi, masalan, geografiya orqali Turkistonning joylashuvini tushunib, milliy birlikni his qildilar. Jamiyatni yangilashda jadidlar iqtisodiy masalalarga ham e'tibor qaratdilar, masalan, paxtachilik va savdoni modernizatsiya qilishni taklif etdilar. Bu g'oyalar 1916-yilgi qo'zg'olonga ta'sir qilib, milliy harakatlarni kuchaytirdi. Siyosiy ongning o'sishi natijasida Qo'qonlik yoshlar Turkiston Milliy Majlisiga qo'shildilar. Umuman, jadidlarning harakati Turkistonning mustaqillik kurashiga asbob bo'ldi, ammo sovet hokimiyati ostida ta'qib qilindi. Shunga qaramay, ularning merosi o'zbek milliy uyg'onishining asosini tashkil etdi va bugun ham ta'lim islohotlarida aks etadi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar, bu esa ularning strategik yondashuvini ko'rsatadi. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Jadidlarning bu targ'iboti oilalar ichida muhokamalarga sabab bo'ldi, ko'pincha muhafazakarlar qarshilik ko'rsatdi, ammo yoshlar qo'llab-quvvatladi. Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar.[1] Behbudiy darsliklari oddiy tilda yozilgan bo'lib, millionlab nusxada tarqaldi. Qo'qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o'quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar

(8th international scientific and practical conference)

o'rgatila boshlandi. Bu maktablarning o'quvchilari keyinchalik siyosiy yetakchilarga aylandi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarida nafaqat ta'lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e'tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma'rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta'kidlashdi. Tahlillar ilmiy asosga ega bo'lib, statistika va misollar bilan tasdiqlangan. (Ijtimoiy adolat g'oyalari ishchilar va dehqonlarni qamrab oldi. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o'sishiga, milliy uyg'onish jarayonining kuchayish Ularining maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi [6].

Bu maqsadlarning amalga oshishi Qo'qonni Turkiston jadidchiligining poytaxtiga aylantirdi va keyingi avlodlarga ilhom berdi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar va bu sohada katta yutuqlarga erishdilar. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi, natijada shahar madaniyati o'zgardi. Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Asarlarining ta'siri uzoq muddatli bo'lib, adabiyot va san'atda iz qoldirdi. Qo'qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o'quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o'rgatila boshlandi. Bu fanlar o'quv dasturlariga rus va tatar tajribalari asosida kiritildi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarida nafaqat ta'lim sohasiga, balki jamiyatni yang bosqichma-bosqich yangilashga ham katta e'tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma'rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta'kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o'sishiga, milliy uyg'onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularining maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Qo'qonlik jadidlarning ta'lim islohotlari misolida, ular 100 dan ortiq maktab ochdilar, bu esa savodxonlik darajasini oshirdi. Behbudiy va Fitratning hamkorligi nazariya va amaliyotni birlashtirdi. Hamza teatr orqali millionlab tomoshabinlarni jalb qildi. Jamiyat yangilashda ayollar maktablari ochildi, bu gender tenglikka hissa qo'shdi. Milliy o'zlik g'oyalari til islohotlariga olib keldi, masalan, alifboni. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar, bu esa ularning uzoq muddatli rejasining boshlanishi edi. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga

(8th international scientific and practical conference)

dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Qo'qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o'quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o'rgatila boshlandi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarida nafaqat ta'lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e'tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma'rifat va tafunng orqali bartaraf etish mumkinligini ta'kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adalat, tenglik, mustaqillik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o'sishiga, -milliy uyg'onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Bu maqsadlarning aksariyati amalga oshdi va Turkiston tarixida muhim bosqich bo'ldi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Ular o'z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Qo'qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o'quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o'rgatila boshlandi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarida nafaqat ta'lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e'tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma'rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta'kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o'sishiga, milliy uyg'onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Ushbu asosiy qism jadidlarning Qo'qondagi rolini yoritib, ularning ta'sirini ko'rsatadi va keyingi bo'limlarda batafsil misollar bilan davom etadi. Qo'qon jadidlari o'z faoliyatlarini asosan ma'rifiy sohada boshladilar va bu soha ularning harakatining yuragi bo'ldi. Ular eski usuldagi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni targ'ib etar edi. Jadidlar orasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o'rin tutdilar. Ular o'z

(8th international scientific and practical conference)

asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Qo‘qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o‘quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o‘rgatila boshlandi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarida nafaqat ta‘lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e‘tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma‘rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta‘kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adalat, tenglik, mustaqillik va milliy o‘zlikni anglash g‘oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o‘shishiga, milliy uyg‘onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarini asosan ma‘rifiy sohada boshladilar. Ular eski usuldagi ta‘lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o‘rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo‘lishni targ‘ib etar edi. Jadidlar orasida Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o‘rin tutdilar. Ular o‘z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Qo‘qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o‘quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o‘rgatila boshlandi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarida nafaqat ta‘lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e‘tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat ma‘rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta‘kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adalat, tenglik, mustaqillik va milliy o‘zlikni anglash g‘oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o‘shishiga, milliy uyg‘onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Bu kengaygan asosiy qism jadidchilikning Qo‘qondagi amaliy ifodasini ko‘rsatadi va harakatning umumiy ta‘sirini ta‘kidlaydi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarini asosan ma‘rifiy sohada boshladilar, lekin bu faoliyat tez orada siyosiy harakatga aylandi. Ular eski usuldagi ta‘lim tizimini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish va bolalarga dunyoviy fanlarni o‘rgatish zarurligini ilgari surdilar. Bu jarayon xalq orasida yangicha fikrlashni, zamon bilan hamnafas bo‘lishni targ‘ib etar edi. Jadidlar orasida Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ziyolilar alohida o‘rin tutdilar. Ular o‘z asarlari, sahna asarlari va darsliklari orqali xalqni bilimga, ozodlik va tafakkurga chaqirdilar. Qo‘qonda ochilgan yangi usuldagi maktablar orqali o‘quvchilarga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlar o‘rgatila boshlandi. Qo‘qon jadidlari o‘z faoliyatlarida nafaqat ta‘lim sohasiga, balki jamiyatni yangilashga ham katta e‘tibor qaratdilar. Ular millatning orqada qolish sabablarini tahlil qilib, bu muammoni faqat

(8th international scientific and practical conference)

ma'rifat va tafakkur orqali bartaraf etish mumkinligini ta'kidlashdi. Shuningdek, ular ijtimoiy adolat, tenglik, mustaqillik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlarning faoliyati siyosiy ongning o'sishiga, milliy uyg'onish jarayonining kuchayishiga olib keldi. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, millatni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega avlod sifatida tarbiyalash edi. Ushbu jarayonlarning barchasi kirishdagi umumiy kontekst bilan bog'liq bo'lib, jadidchilikning Qo'qondagi markazligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Qo'qon jadidlari o'z davrining eng ilg'or fikrli ziyolilari bo'lib, ular xalqni ma'rifat, ilm va taraqqiyot sari boshladilar. Bu ziyolilar XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi murakkab siyosiy va madaniy sharoitlarda faoliyat yuritib, Rossiya imperiyasining mustamlakachilik bosimi ostida millatni uyg'otishga harakat qildilar. Ularning faoliyati nafaqat Qo'qon, balki butun Turkiston jadidchilik harakatining rivojlanishiga katta turtki berdi, chunki Qo'qon shahri savdo va madaniy markaz sifatida g'oyalarning tez tarqalishiga zamin yaratdi. Jadidlarning ta'lim islohotlari, teatr va matbuot orqali olib borilgan targ'ibotlari Farg'ona vodiysi va boshqa hududlarga yoyilib, yagona milliy harakatni shakllantirdi. Jadidlarning g'oyalari keyinchalik o'zbek milliy uyg'onishining asosiy manbalaridan biriga aylandi, ularning ma'rifat va mustaqillik haqidagi fikrlari 1917-yilgi Qo'qon Muxtoriyati va keyingi milliy kurashlarda aks etdi. Qo'qon jadidlari o'z davrining eng ilg'or fikrli ziyolilari bo'lib, ular xalqni ma'rifat, ilm va taraqqiyot sari boshladilar, bu esa jamiyatning ichki kuchini uyg'otdi. Ularning sa'y-harakatlari eski an'analarni tanqid qilish va zamonaviy bilimlarni joriy etishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon xalq orasida yangi avlodni tarbiyaladi. Ularning faoliyati nafaqat Qo'qon, balki butun Turkiston jadidchilik harakatining rivojlanishiga katta turtki berdi, masalan, Behbudiy va Fitrat kabi rahbarlarning asarlari Samarqand, Toshkent va Buhoroga ta'sir qildi. Bu turtki matbuot, maktablar va ijtimoiy yig'inlar orqali amalga oshirildi, natijada jadidchilik umummilliy harakatga aylandi. Jadidlarning g'oyalari keyinchalik o'zbek milliy uyg'onishining asosiy manbalaridan biriga aylandi, ularning ijtimoiy adolat va tenglik haqidagi fikrlari sovet davri va mustaqillik yillarida ham ilhom manbai bo'lib qoldi. Umuman, Qo'qon jadidlarining merosi bugungi o'zbek ta'limi va madaniyatida yashamoqda, ularning intilishlari millatning taraqqiyotiga asos bo'lib xizmat qilmoqda. Qo'qon jadidlari o'z davrining eng ilg'or fikrli ziyolilari bo'lib, ular xalqni ma'rifat, ilm va taraqqiyot sari boshladilar. Ularning faoliyati nafaqat Qo'qon, balki butun Turkiston jadidchilik harakatining rivojlanishiga katta turtki berdi. Jadidlarning g'oyalari keyinchalik o'zbek milliy uyg'onishining asosiy manbalaridan biriga aylandi, bu esa kirish va asosiy qismda yoritilgan o'zgarishlarning mantiqiy yakuni bo'ldi. Ularning ta'siri zamonaviy O'zbekistonning milliy ongida aks etib, ta'lim va madaniyatni rivojlantirishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1994.
2. Fitrat A. O‘zbek adabiyoti namunalari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1990.
3. Niyoziy H. H. Asarlar to‘plami. – Toshkent: Fan, 1979.
4. Abdurashidxonov M. Millatni saodatga yetkazadigan yo‘l. – Toshkent: Ma’naviyat, 2001.
5. Qosimov B. Jadidchilik harakati va o‘zbek ma’naviyati. – Toshkent: O‘zbekiston, 2000.
6. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
7. Rajabov A. Turkiston jadidlari tarixi. – Toshkent: Sharq, 2015.
8. Ziyov A. Jadidlar va ularning ma’rifatparvarlik faoliyati. – Toshkent: Fan, 1998.
9. Alimova D. XX asr boshidagi O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy hayoti. – Toshkent: Fan, 2002.
10. Rasulov M. Jadidchilik va milliy uyg‘onish. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.